

1. Багиев и др. Под общей ред. Багиева Г. Л. — М.: ОАО «Экономика». — 1999. — 703 с.
2. Джи Б. Имидж фирмы. Планирование, формирование, продвижение. — СПб : Издательство «Питер». — 2000. — 224 с.
3. Дихтль Е., Хериген Х. Практический маркетинг: Учебное пособие /пер. с нем. А. М. Макарова; Под ред. И. С. Минко. — М.: Высшая школа. — 1995. — 255 с.
4. Кеворков В. В., Леонтьев С. В. Политика и практика маркетинга на предприятии. М.: Компания «Диво». — 2001. — 94 с.
5. Попов Е. В., Попова Л. Н. Маркетинговый аудит // Маркетинг. — 1997. — № 2. — С. 43—47.

О. С. ДУБРОВА, аспирант

ОСОБЛИВОСТІ ФЕНОМЕНУ РИЗИКУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

В умовах трансформації економічних, політичних, соціальних процесів характерною рисою діяльності вітчизняних підприємств є наявність ступеня ризикованості під час прийняття господарських рішень і непередбаченість майбутніх результатів. Це робить беззаперечним твердження того, що створення ефективного механізму функціонування підприємства неможливо на основі концепції безризикового господарювання. Ґрунтовний аналіз наукових праць, монографій, що висвітлюють цю проблему, дає можливість узагальнити основні положення, які визначають сутність ризику та окреслюють основні причини виникнення ризикових подій.

Торкаючись етимології поняття та слова «ризик», слід зазначити, що дане поняття у різних мовах пов'язується в першу чергу із появою небезпеки або непевності в будь-якій сфері господарської діяльності та суспільно-економічного життя. У словниках європейських народів воно існує у подібних формах і визначеннях змісту, наприклад, в англійській мові «risk», у французькій «risque», в італійській «rischio», в німецькій «risiko», в іспанській «riesgo» [6].

Досліджуючи існування проблеми ризику у вітчизняній економіці, слід зазначити, що у 20-х роках ХХ ст. у Росії було прийнято ряд законодавчих актів, які містили поняття виробничо-господарського ризику. Але з середини 30-х років «ризик» було оголошено буржуазним поняттям, явищем капіталістичного господарства, не притаманним соціалістичній економіці. Перші спроби поновити застосувати теорію ризику в управлінні діяльністю підприємства в умовах планової економіки

відносяться до періоду появи російськомовного видання монографії угорських економістів на чолі з Т. Бачкаї «Хозяйственный риск и методы его измерения» [2]. Ними було продовжено розвиток ідей неокласичної теорії ризику, згідно з якою сутність ризику полягає в можливому відхиленні від мети заради досягнення певних результатів. Економісти обґрунтували необхідність врахування ризику в процесі прийняття господарських рішень навіть у відносно стабільному середовищі планової економіки. Але існування ідеологічних міркувань стримувало подальший розвиток подібних досліджень. Зростання на початку 90-х років інтересу до прояву ризику в діяльності вітчизняних підприємств пов'язано з проведенням в країнах колишнього СРСР економічної реформи. В умовах демонополізації, приватизації, появи вільного підприємництва, формування ринкового середовища все частіше стали виникати неясність і невпевненість в отриманні очікуваного кінцевого результату. На даний час проблемою ризику займаються багато вчених-економістів як в Україні, так і в інших країнах колишнього СРСР. Цікавими і науково обґрунтованими є дослідження таких вітчизняних і російських вчених: Вітлінського В.В, Устенка О.Л., Ястремського О.І., Глушенка Л.В., Камінського Я.Є., Гришка Л.А., Альгіна А.Т., Клейнера, І.Т. Балабанова, Є.А. Уткіна та інших. Але, незважаючи на велику кількість публікацій, дуже мало є праць, присвячених таким питанням як: врахування ризику в діяльності вітчизняних підприємств, особливості управління підприємницькими ризиками в розрізі окремих галузей промисловості, формування ефективної системи ризик-менеджменту, практичне впровадження методів оцінки та аналізу, обґрунтування механізму організації ризик-менеджменту на підприємстві.

У процесі дослідження виявлено неоднозначність у тлумаченні поняття «ризик» вітчизняними та зарубіжними вченими. Так, можна виділити такі підходи до інтерпретації даної категорії:

1) **ризик** — це ймовірність (можливість) отримання **небажаного результату** (ймовірність втрати суб'єктом господарювання частини своїх прибутків [10]; можливість отримання від'ємних результатів (збитків) [7]; ймовірність появи несприятливої події [3].

2) а) **ризик** — невизначеність майбутнього стану, внутрішнього та зовнішнього середовища, невпевненість у результаті [8].

б) ризик — це діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності у ситуації неминучого вибору, в процесі якої є можливість кількісно та якісно оцінити ймовірність досягнення передбачуваного результату та відхилення від цілі [1].

З урахуванням згаданих вище підходів, можна прийняти наступне визначення ризику діяльності підприємств. **Ризик** — це специфічна риса підприємницької діяльності, пов'язана з подоланням невизначеності у господарській ситуації, в якій не виключається ймовірність виникнення непередбачуваних наслідків (можливого відхилення від цілей, бажаного результату; втрати суб'єктом господарювання частини своїх прибутків тощо).

Невизначеність результатів діяльності виступає першопричиною, неодмінною умовою виникнення підприємницьких ризиків. Адже процес прийняття рішень в економіці на всіх рівнях управління протікає в умовах неоднозначності розвитку подій у майбутньому, неможливості точного прогнозування певних подій. Невизначеність, як чітке поняття, було запроваджено у фізиці елементарних часток У. Гейзенбергом у 1927 році [11]. Слід зазначити, що більш як сто років триває наукова дискусія щодо взаємовідношення понять «ризик» і «невизначеність». Ще економісти неокласичної школи (кінець XIX—початок XX століть) ототожнювали ризик з непевністю. Найпершою спробою розмежування цих понять була праця Ф. Найта «Ризик, невизначеність, прибуток» (1921 р). Найт розвинув ідеї Тюнена, провівши різницю між вимірюваним і невимірюваним ризиками [5]. Перший він назвав власне ризиком, а другий — невизначеністю, яка існує і у сфері виробництва, і у сфері споживання, та не може бути ані застрахована, ані капіталізована, ані оплачена у формі заробітної плати. На сучасному етапі більшість учених-економістів дотримуються думки, згідно з якою поняття «ризик» і «невизначеність» не є тотожними. В економіці невизначеність трактується як неповнота або неточність інформації про умови реалізації певного напрямку події, в тому числі пов'язаних з нею витратами та отриманими результатами. За висновками зарубіжних дослідників А. Мура та Х. Кейта, слова «ризик» і «невизначеність» знаходяться на протилежних кінцях спектра «об'єктивність-суб'єктивність» (рис. 1) [9]. Інша група вчених стверджує, що основна відмінність між ризиком і невизначеністю полягає в тому, що невизначеність існує об'єктивно, а породжений нею ризик є об'єктивно-суб'єктивною категорією.

Рис. 1. Спектр «ризик-невизначеність»

Таким чином, у ситуаціях ризику ми можемо використовувати об'єктивні значення ймовірностей для статистичного прогнозування (ймовірність можна визначити на підставі попереднього періоду), а в ситуаціях з невизначеністю — суб'єктивні оцінки можливих наслідків. **Основними причинами невизначеності в процесі прийняття господарських рішень** виступають: динамічність змін внутрішніх та зовнішніх умов розвитку економіки; часовий лаг між прийняттям рішення та результатом; рівень складності взаємозв'язку між параметрами, що впливають на рішення; досвід у вирішенні аналогічних питань; ступінь контролюваності процесу; випадковість, конфліктність подій; вплив суб'єктивних чинників (наприклад, недостатній рівень кваліфікації працівників). Фактор невизначеності є невід'ємним атрибутом прийняття рішень суб'єктом господарювання, внаслідок існування якого останній підпадає під вплив різноманітних підприємницьких ризиків. Це зумовлює необхідність вирішення проблеми перетворення невизначеності на ризик для детального вивчення та оцінки.

Дискусійним серед учених-економістів залишається й питання щодо природи прояву ризику. Адже для ризикових ситуацій характерним є вибір певних альтернатив, різне сприйняттям людьми однієї й тієї ж величини ризику внаслідок відмінності психологічних, етичних, ціннісних принципів і установок. У цьому полягає його суб'єктивність. У той же час ризик є об'єктивним фактором, оскільки він «органічно пов'язаний з фундаментальними інститутами сучасного суспільства» [11],

супроводжує практично всі види господарських операцій. Він існує незалежно від волі та свідомості людини, ігнорування чи сприйняття особою його наявності. Таким чином, можна з певністю стверджувати, що ризик має **суб'єктивно-об'єктивну природу**, і це дозволяє вибирати та розробляти більш адекватні методи та заходи щодо оптимізації його ступеня.

Визначальною рисою ризику є його імовірнісна природа. Ступінь цієї ймовірності характеризується всією сукупністю як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів. Поряд з цим ризику як одній з найбільш складних категорій, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, притаманні такі **рис**и як: **економічна природа** (ризик проявляється на всіх етапах підприємницької діяльності, незалежно від її сфери; він прямо пов'язаний з дохідністю та економічними втратами у процесі господарювання); **альтернативність** (ризик передбачає необхідність вибору з двох або кількох можливих варіантів рішень); **суб'єктивно-об'єктивна природа ризику**; **невизначеність** (очікуваний рівень ризику може коливатися в певному діапазоні, і його наслідком можуть бути як негативні, так і позитивні результати); **коливання рівня ризику** (ступінь господарського ризику істотно варіює під впливом фактора часу, численних об'єктивних та суб'єктивних факторів, які знаходяться в постійній динаміці); **постійність існування** (повне усунення ризику неможливе внаслідок об'єктивно-суб'єктивної природи даної категорії, динамічності ступеня ризику тощо).

Основними **складовими елементами підприємницького ризику** є: об'єкт, суб'єкт, види, фактори та функції даної категорії. **Об'єктом ризику** виступає керована економічна система, ефективність та умови функціонування якої наперед точно не відомі. **Під суб'єктом ризику** розуміють особу (або колектив), яка зацікавлена в результатах управління об'єктом ризику і має компетенцію приймати рішення щодо останнього [4, с.11].

Рис. 2. Чинники впливу на ступінь підприємницького ризику

Появу підприємницьких ризиків обумовлюють численні **фактори** — умови, які можуть викликати та спричинити невизначеність результатів при здійсненні господарської діяльності. Більшість дослідників у своїх працях наводять власну шкалу пріоритетів тих або інших факторів, джерел, які визначають ступінь ризикованості події та невизначеність результатів рішень. Так, В.В. Глушенко [4] відокремлює природні джерела ризику, ненадійність елементів операцій і систем, людський фактор. Систематизуючи та узагальнюючи погляди науковців, можна запропонувати такий підхід до визначення факторів впливу на рівень підприємницького ризику (рис. 2).

Подальший розгляд сутності підприємницького ризику вимагає з'ясування функцій даної категорії у господарській

діяльності. В економічній літературі виділяють такі функції: інноваційна, регулятивна, захисна, аналітична, соціальна. **Інноваційна функція** ризику господарювання полягає в стимулюванні пошуку шляхів нетрадиційного вирішення проблем, що постали перед господарюючим суб'єктом. Аналіз зарубіжної літератури показує, що в міжнародній практиці нагромаджено позитивний досвід інноваційного ризикового підприємництва. Більшість фірм, компаній досягають успіху, стають конкурентоспроможними на основі інноваційної діяльності, пов'язаної з ризиком. **Регулятивна функція** має суперечливий характер і виступає в двох формах: *конструктивній* (ризик дозволяє долати консерватизм, догматизм, відсталість, психологічні бар'єри в процесі прийняття рішень, оскільки він орієнтований на отримання результатів нетрадиційними методами); *деструктивній* (в умовах неповної інформації без належного врахування закономірностей розвитку явища ризик може стати виявом авантюризму, суб'єктивізму). **Захисна функція** визначається двома аспектами: *історико-генетичним* (юридичні та фізичні особи повинні шукати засоби та форми захисту від небажаної реалізації ризику); *соціально-правовим* (об'єктивна необхідність забезпечення соціального захисту, правових, політичних, економічних гарантій, що виключають у разі невдач покарання). **Аналітична функція** ризику господарювання пов'язана з тим, що наявність ризику зумовлює необхідність вибору в процесі аналізу з альтернативних варіантів найбільш прибуткового варіанта з найменшим ступенем ризику. Залежно від конкретної ситуації, пов'язаної з ризиком, альтернативність має різний ступінь складності і вирішується за допомогою конкретних методів. Таким чином, попри значні втрати, які несе в собі ризик, він є джерелом можливих прибутків у разі прийняття виважених, обґрунтованих рішень на основі об'єктивних критеріїв. Ризик виконує також і важливу **соціальну функцію**, оскільки він відіграє велику роль у конкуренції та природному відборі ринком ефективних власників.

Внаслідок розвитку товарно-грошових відносин, підвищення рівня конкуренції учасників господарювання, накопичення знань про імовірнісний характер технічних, економічних та суспільних процесів, починаючи з XVII ст. і до сьогодні, вивчення питань, пов'язаних з категорією «ризик» — в центрі уваги багатьох представників економічної наукової думки. Ризик виступає невід'ємною складовою діяльності підприємства на сучасному

етапі господарювання, яка обумовлює успіх чи невдачу підприємця. Правильне розуміння природи, особливостей ризику, причин та факторів впливу на його ступінь — запорука ефективності функціонування суб'єкта підприємницької діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Альгин А.П.* Риск и его роль в общественной жизни. — М., 1989. — 187 с.
2. *Бачкай Т., Месена Д.* и др. Хозяйственный риск и методы его измерения. — М.: Экономика. — 1979. — 184 с.
3. *Временко Л.* Финансово-экономические аспекты риск-менеджмента на предприятии // Финансовые услуги. — 1997. — №2. — с. 26—28.
4. *Глуценко В.В.* Управление рисками. Страхование. — М.: Крылья, 1999. — 336 с.
5. История экономических учений / Под. ред. В. Автономова, О. Ананьина: Учеб. Пособие. — М.: ИНФРА-М, 2000. — 784 с.
6. *Кланків М.С.* Питання етимології ризику // Фінанси України. — 2001. — №4. — с.14—20.
7. *Кочетков В. Н., Шипова Н. А.* Экономический риск и методы его измерения. Учеб пособие. — К.: Европ. Ун-т финансов, информ. Систем. Менеджмента и бизнеса. — 2000. — 60 с.
8. *Лапуста М. Г., Шаришуква Л. Г.* Риски в предпринимательской деятельности. — М.: ИНФРА-М. — 1998. — 224 с.
9. *Мур Алек, Кейт Хларден.* Руководство по безопасности бизнеса. Практическое пособие по управлению рисками. — М.: Филинь. — 1998. — 328 с.
10. Управління підприємницьким ризиком / За заг. ред. д-ра екон. наук Д.А. Штефаніча. — Тернопіль: Економічна думка, 1999. — 224 с.
11. *Ястремський О. І., Гриценко О. Г.* Основи мікроекономіки. / Підручник — К.: Товариство «Знання», КОО. — 1998. — 714 с.

В. А. КОМАРОВ, аспірант

ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОДІЛУ ВИДАТКОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ У КРАЇНАХ ІЗ ПЕРЕХІДНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Децентралізація державного управління в тій чи іншій формі відбувається в більшості країн із перехідною економікою. Процеси деконцентрації органів державної влади та передача їм владних повноважень, розвиток інститутів місцевого